

ФАКУЛЬТЕТСЬКІ РАДИ В СТРУКТУРІ НІМЕЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ XVI-XIX СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено аналізу факультетської структури німецьких університетів XVI-XIX ст., визначено місце і роль у цій структурі колегіальних органів управління – факультетських рад, схарактеризовано їх склад та коло повноважень.

Ключові слова: німецькі університети, структура, факультетська рада, склад, повноваження.

Статья посвящена анализу факультетской структуры немецких университетов XVI-XIX вв.; определены место и роль в этой структуре коллегиальных органов управления – факультетских советов; дана характеристика их состава и полномочий.

Ключевые слова: немецкие университеты, структура, факультетський совет, состав, полномочия.

The article is devoted to the analysis of the German universities faculties structure in the XVI th. – XIX th centuries. The place and the role of the collective bodies (the faculty councils) are determined in this structure. The description of their staff and powers is given.

Key words: German universities, structure, faculty council, staff, powers.

Постановка проблеми. Вхідження України в європейський освітній та науковий простір спонукає до модернізації вищої школи відповідно до керівного принципу її діяльності – автономії й колегіального самоврядування. Як автономні й самоврядні юридичні, освітні та соціальні об'єкти, вітчизняні вищі навчальні заклади мають підтвердити свою відданість принципам Magna Charta Universitatum 1988 року й, зокрема, академічній свободі, яка з-поміж іншого передбачає право університетської корпорації формувати власну стратегію, обирати пріоритети в навчанні та проведенні наукових досліджень, витратити ресурси, профілювати програми, встановлювати власні критерії відбору професорсько-викладацького складу й прийому студентів тощо.

Одним із шляхів вирішення вказаної проблеми є глибоке вивчення й

творче переосмислення з сучасних позицій зарубіжного історичного досвіду щодо облаштування організаційно-управлінської структури університетів, визначення в ній місця й ролі колегіальних органів самоврядування, зокрема факультетських рад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історико-педагогічних джерел з проблеми дослідження засвідчило, що в контексті ретроспективного аналізу теоретико-організаційні засади діяльності європейських, зокрема німецьких університетів, знайшли належне висвітлення в працях В. Жукова, Л. Зеленської, К. Кавеліна, М. Полякова, В. Савчук, А. Стоянова, В. Струкова, М. Суворова та ін. Однак питання становлення факультетських рад як органів колегіального самоврядування в структурі німецьких університетів доби Просвітництва та Нового часу не стали предметом спеціального дослідження.

Мета статті – простежити генезу факультетських рад в структурі німецьких університетів XVI-XIX століть.

Виклад основного матеріалу. У процесі наукового пошуку встановлено, що зсув ренесансних тенденцій на схід Європи на межі XIV-XV ст. зумовив відкриття цілої низки університетів у межах Священної Римської імперії – Празького (1348 р.), Краківського (1364 р.), Віденського й Женевського (1365р.), Гейдельберзького (1386 р.), Кельнського (1388 р.), Лейпцігського (1409 р.), Ростокського (1419 р.) тощо.

Новостворені, переважно німецькі університети, перейнявши факультетську організацію, яка набула чинності в Паризькому університеті в добу Середньовіччя, дещо видозмінили її. Так, факультети в німецьких університетах по відношенню до університету в цілому, з одного боку, вважалися його структурними підрозділами й слугували для виконання загально-університетських завдань, а з іншого – продовжували зберігати корпоративну самостійність, маючи на меті культивування відособленої наукової галузі й регулювання занять у ній. Вони мали свої статuti, обирали посадових осіб, проводили іспити, представляли канцлеру кандидатів на здобуття наукового ступеня, регулювали питання допущення до викладання

осіб, які здобули науковий ступінь в інших університетах тощо [6, с.151]. У більшості університетів чинним залишалося правило про те, що в цілому університет не втручається в коло факультетських справ, так як і один факультет у справи іншого. Загально-університетському керівництву ставилося в обов'язок лише «спостерігати» за факультетами і якщо «один із них виявиться нерадивим, потурбуватися про нього» [6, с.152].

Утім, з посиленням централізаторських тенденцій і зростанням державного впливу, рішення факультетських зборів – вищої інстанції з розгляду факультетських справ – стали набувати сили лише після затвердження університетом і государями окремих земель. До того ж, схвалення останніми факультетських статутів стало загальним правилом.

Вивчення історико-педагогічних джерел [1; 2; 3; 5; 6] дозволяє констатувати, що на чолі факультетів німецьких університетів стояли декани, яких, зазвичай, обирали члени факультету зі свого середовища на півріччя. Проте існували й виключення з правил. Наприклад, на юридичному факультеті Венського університету до 1448 р. посаду декана обіймали всі члени факультету по старшинству, а в Лейпцігському – декреталіст (тобто каноніст) з титулом «*ordinaries*». Мета обрання декана і його завдання формулювалися факультетськими статутами так: «... для керівництва факультетом і його підданими, для забезпечення порядку на факультеті» [5, с.37].

Зауважимо, що декан був посадовою особою, на яку покладался контроль як за організацією навчального процесу, так і матеріальним забезпеченням факультету. Він стежив за дотриманням факультетських статутів, головував на всіх святкових актах і загально-факультетських диспутах, під час іспитів з правом вирішального голосу приймав клятви від здобувачів наукового ступеня, а також накладав штраф у випадку порушення викладачами факультету порядку проведення занять або їх змісту. До того ж, останній завідував факультетською касою, контролював дохідну й видаткову частину факультетського кошторису та зберігав факультетську печатку [5, с. 37]. По завершенні терміну перебування на посаді, останній надавав звіт про свою діяльність.

Показово, що оскільки на декана покладался обов'язок здійснювати контроль за навчальним процесом, то на цю посаду, як правило, обирали «найбільш досвідчених й авторитетних мужів», слово яких підкріплювалося не тільки силою адміністративної влади, але й власного авторитету.

В аспекті досліджуваної проблеми привертає увагу той факт, що для матеріальної винагороди деканів існував спеціальний внесок, який сплачували члени факультету. Зокрема, декани всіх факультетів німецьких університетів мали право привласнювати 1/3 всіх внесків за матрикуляцію (занесення до факультетських списків – Т.Р.), а під час промоції (присвоєння наукового ступеня – Т.Р.) забирати 1/8 установленної платні. До того ж, останні користувалися правом на одержання стипендій від міст або пребенд від церкви [5, с.38].

Однак, незважаючи на те, що посада декана передбачала матеріальну винагороду й почесні, все ж вимагала значної відповідальності й затрат часу. Тому не завжди виглядала привабливою для докторів і магістрів. З огляду на це, наприклад, у Гейдельбергському університеті в перші роки його існування діяла спеціальна постанова про те, що «обраний факультетом декан зобов'язаний приступити до своїх обов'язків на наступний день... під страхом покарання в чотири флорина» [5, с. 38].

Аналіз матеріалів з проблеми дослідження [2; 3; 4; 6; 7] засвідчив, що факультети німецьких університетів XV-XVI ст. хоча й нагадували учений цех, проте їх членами мали право бути лише майстри, тобто доктори й магістри, а не підмайстри і тим паче школяри, яких згодом стали іменувати студентами. Утілювати цю вимогу на практиці в повній мірі можна було лише на артистичному факультеті, де магістрів було завжди багато. Натомість на вищих факультетах, де число докторів не перевищувало, як правило, трьох осіб, доводилося залучати до участі у факультетських зборах – вищій інстанції з розгляду факультетських справ – ліценціатів і бакалаврів, а також обирати останніх на посади.

Щодо артистичних факультетів, то навпаки, навіть не всі магістри вважалися повноправними їх членами. Зокрема, магістр, котрий здобув

науковий ступінь, мав протягом дворічного терміну викладати на факультеті. Тільки по завершенні вказаного терміну («дворіччя») він набував повноправного членства і здобував право брати участь у факультетських зборах [6, с.153].

Проте, як свідчать результати проведеного дослідження, саме в німецьких університетах на межі XVI-XVII ст. набула чинності практика скликання не загальних зборів факультету, а так званої «ради» на зразок діючого сенату – загальноуніверситетського колегіального органу, членство в якому було обмеженим. Наприклад, на богословських факультетах така рада, як правило, складалася з усіх докторів-теологів, оскільки їх кількість була незначною й до іспитів на здобуття ліцензії допускалися лише особи, котрі досягли 30-річного віку. Натомість на юридичному факультеті Базельського університету до складу факультетської ради зараховували осіб, беручи до уваги низку чинників, як-от: належність доктора до монашеського ордену, спосіб одержання жалування, місце здобуття наукового ступеня (у «своєму» чи «чужому» університеті). У Лейпцігу для зарахування в члени факультетської ради від магістрів вимагалось читання лекційних курсів упродовж установленого терміну від часу здобуття наукового ступеня (спочатку 3, а на кінець XV ст. – 8 років). При цьому чисельний склад ради був обмежений і становив у різні періоди від 16 до 24 осіб. У Грейфсвальді факультетська рада складалася з 12 магістрів, які здобули науковий ступінь не менше, як за чотири роки до моменту зарахування в члени ради [6, с.155].

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що протягом XVI-XVII ст. у німецьких університетах стала спостерігатися тенденція обмеження представництва членів факультету в здійсненні його загального керівництва. Поширення набула практика скликання факультетської ради, а не загальних зборів, членство в якій обумовлювалося низкою чинників: наявністю стажу, способом одержання жалування, місцем здобуття наукового ступеня, віком претендента тощо.

За свідченням К. Кавеліна [1], факультети в університетах Німеччини зберігали свою відносну самостійність і на межі XVIII-XIX століть. Вони

вважалися лише частково підзвітними університету, а в цілому «залишалися незалежними від нього й підпорядковувалися безпосередньо міністру й центральній владі». Залишки їх корпоративного устрою виявлялися в тому, що:

- як студенти, так і викладачі заносилися до спеціальних факультетських списків, що надавало право останнім уважатися повноправними членами факультету;

- факультети володіли власним рухомим і нерухомим майном, розпоряджалися прибутками, що формували їх власні кошти;

- користувалися правом судочинства;

- зберігали окремі атрибути (зокрема, мали власну печатку);

- поділялися на чотири факультети, кожен із яких посідав певний ранг [1, с. 106-111].

Усталеною залишалася факультетська організація і в адміністративному плані. Зокрема, справи факультетського управління перебували в руках не всіх викладачів, які вважалися повноправними членами факультету, а лише тих, що належали до певних розрядів. Саме вони утворювали факультетську колегію (раду) під головуванням декана – одного з факультетських викладачів, котрий належав до докторського розряду й обіймав виборну посаду протягом року [1, с.125].

Факультетські справи вирішувалися колегіально на підставі більшості голосів. Для законності (легітимності) факультетських рішень достатньою була присутність половини членів ради. Зазвичай, членство у факультетській раді належало ординарним професорам. Однак, наприклад, у Цюріхському університеті крім ординарних у роботі ради брали участь і екстраординарні професори [1, с.126].

У компетенції факультетських рад перебували справи: а) організації факультетського викладання відповідно до вимог науки і запитів студентів; б) нагляд за викладанням факультетських предметів приват-доцентами; в) спостереження за старанністю студентів, їх моральністю, а також правильним розподілом навчальних курсів; г) присудження наукових ступенів [1, с.145].

Декани, зазвичай, відповідали за виконання рішень факультетської ради й

користувалися правом приймати самостійні рішення лише з другорядних питань, або таких, що не передбачали відтермінування. В останньому випадку від декана вимагалось надання колегії детального звіту про ухвалені розпорядження й прийняті заходи [1, с.126-127]. Показово, що особливого секретаря на факультетах не передбачалося, тому ведення факультетської документації, у тому числі протоколів ради, перебувало в компетенції університетської канцелярії.

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження встановлено, що виокремлення у факультетській структурі європейських університетів окремого колегіального органу – факультетської ради – припадає на період XVI-XVII ст. і пов'язане з еволюцією організаційних засад німецьких університетів.

Факультетська рада німецьких університетів уособлювала вищий законодавчий і розпорядничий орган факультету, що зберігав відносну самостійність по відношенню до університету в цілому. Членство в ній обумовлювалося приналежністю викладацького складу до певного розряду, тобто ієрархічністю набуття вчених звань, що на початок XIX ст. мали таку градацію: приват-доцент, доцент, екстраординарний та ординарний професор, й залежало від наявності стажу, способу одержання жалування, місця здобуття наукового ступеня, віку претендента тощо.

До перспективних напрямів подальшого дослідження проблеми відносимо генезу діяльності факультетських рад університетів України XIX століття.

Література:

1. Кавелин К.Д. Устройство и управление немецких университетов / К.Д. Кавелин //Собрание сочинений / К.Д. Кавелин. – СПб, 1899. – Т.3. – С. 91-239.
2. Об академической свободе германских университетов. – Б.м., Б.г. – 52 с.
3. Поляков М. В. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи /М. В. Поляков, В. С. Савчук. – К. : Генеза, 2004. – 416 с.
4. Стоянов А.Н. Из истории университетов Западной Европы. Историко-

культурный очерк. – Х. : Тип. Губерн. Правления, 1891. – 132 с.

5. Струков В.Г. Экономическое и юридическое положение первых немецких университетов конца XIV – начала XV вв. / В.Г. Струков // Из истории университетов Европы XIII – XV веков: межвуз. сб. – Воронеж, 1984. – С. 29-41.

6. Суворов Н. Средневековые университеты / Н. Суворов. – М.: Типо-литогр. Кушерева и К, 1898. – 245 с.

7. Университеты Западной Европы: Средние века. Возрождение. Просвещение : Межвуз. сб. науч. тр. / Ивановский гос. ун-т; Редкол.: Н.В. Ревякина и др. – Иваново, 1990. – 162 с.